

İSKENDER PALA'NIN "KATRE-İ MATEM" ADLI ROMANINDA YAPILARINA GÖRE CÜMLELER

Serdal KARA

Mardin Artuklu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,
serdalkaraa@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0133-7767>

Sercan YILDIZ

Mardin Artuklu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,
sercanyildiz47@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1618-0328>

Article Types / Makale Türü:

Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 24/01/2022

Accepted / Kabul Tarihi: 26/04/2022

<https://doi.org/10.26791/sarkiat.1062477>

Bu makale Doç. Dr. Serdal KARA'nın danışmanlığında Sercan YILDIZ'ın MAÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

İSKENDER PALA'NIN "KATRE-İ MATEM" ADLI ROMANINDA YAPILARINA GÖRE CÜMLELER

ÖZ

Ülkemizde dil bilimi alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde özellikle söz dizimi üzerine bazı tartışmaların olduğu görülmektedir. Son yıllarda söz dizimi üzerine yapılan çalışmalarda artış olmasına rağmen hâlâ birçok konunun kendi içerisinde tartışılıyor olması bu alanda çalışan araştırmacılarda kafa karışıklığına sebep olabilmektedir. Bu çalışmada, son dönem Türk edebiyatının en önemli roman yazarlarından olan İskender Pala'nın "Katre-i Matem" adlı romanı, modern dil bilim anlayışından hareketle yapılarına göre cümleler bakımından incelenmiştir. Bu çalışma ile hem İskender Pala'nın daha önce söz dizimi yönünden incelenmeyen "Katre-i Matem" adlı romanının incelenmesi hem de son yıllarda artan söz dizimi çalışmalarına katkı sağlanması amaçlanmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde, ülkemizde söz dizimi alanında çalışan araştırmacıların "cümlelerin yapı bakımından sınıflandırılması"na ilişkin yaklaşımları tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmacıların yaklaşımlarından hareketle "cümlelerin yapı bakımından sınıflandırılması" üzerine ortak bir görüşün oluşmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada esas alınan "yapılarına göre sınıflandırma" modeli, inceleme metnimizden seçilen ve ilgili başlığı en doğru şekilde yansıtan, sayfa ve satır numaraları verilen örnek cümlelerle açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise metinden hareketle cümleler yapılarına göre değerlendirilmiş olup "mi" soru edatıyla oluşturulan cümlelerin sınırlı sayıda kullanıldığı, özne ve yüklem ortaklığına dayalı sıralı cümlelerin diğer sıralı cümlelere göre daha fazla tercih edildiği, basit cümlelerde kurallı cümlelerin devrik cümlelere göre daha fazla kullanıldığı gibi bilgilerin yer aldığı bulgular genel hatlarıyla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İskender Pala, Katre-i Matem, Söz Dizimi, Cümle, Yapılarına Göre Cümleler.

SENTENCES ACCORDING TO THE STRUCTURE OF İSKENDER PALA'S NOVEL "KATRE-I MATEM"

ABSTRACT

When the studies in the area of linguistics in our country are investigated, it is seen that there are some discussions especially on syntax. Despite the increase in the studies on syntax in recent years, the fact that many issues are still being debated among themselves may cause confusion for researchers working in this area. In this study, the novel "Katre-i Matem" by İskender Pala, one of the most important novelists of recent Turkish literature, has been examined in terms of sentences according to their structures, based on linguistics. At this study, it is intended analyze the novel "Katre-i Matem" by İskender Pala which has not been examined in terms of syntax before, and to contribute to the increasing syntax studies in recent years. In the introductory part of the study, it has been tried to determine the approaches of the researchers working in the field of syntax regarding the classification of the sentence in terms of structure. When the approach of the researchers was examined, it was determined that there was no common opinion on the classification of the sentence in terms of structure. In this study, the classification model according to the structures taken as a basis has been tried to be explained with sample sentences selected from our review text and the page and line numbers that reflect the relevant title in the most accurate way. In the conclusion part of the study, the findings determined were evaluated in general terms. In the last part of the study, sentences were assessed according to their structures based on the text, and it was determined that; the sentences formed with the question preposition 'mi' were used in a limited number, the sequential sentences based on subject and predicate partnership are more preferred than other sequential sentences, and also in simple sentences, regular sentences are used more than inverted sentences.

Keywords: İskender Pala, Katre-i Matem, Syntax, Sentence, Sentences According to Their Structures, Katre-i Matem.

GİRİŞ

Ülkemizde söz dizimi üzerine bugüne kadar pek çok önemli çalışma yapılmasına rağmen son zamanlara kadar hem terimler hem de sınıflandırmalar bazında bir birliklik sağlanamamıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde birçok konunun tartışılması, aynı konularla ilgili farklı yaklaşım ve sınıflandırmaların olması bu alanda çalışacak olan araştırmacılar için beraberinde bazı zorlukları da getirmektedir.

Cümle türlerinin sınıflandırılmasında araştırmacılar arasında görüş birliği sağlanamazken genel olarak cümle türlerinin “yüklem türüne göre cümleler, öğelerin dizilişine göre cümleler, anlamlarına göre cümleler, yapılarına göre cümleler” olmak üzere dört başlıkta incelendiği görülmektedir. Bunların içerisinde araştırmacıların üzerinde en çok tartışma yaşadığı ve görüş birliğine varamadığı konu *yapılarına göre cümleler* üzerinedir.

Cümlenin yapı bakımından sınıflandırılmasına ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde; sınıflandırmayı oluşturan ana ve alt başlıkların farklı sayıda olması, aynı konulara ilişkin tanımların farklı terimlerle ifade edilmesi, cümle yapısı incelemesinde “yapı” olarak “derin yapı”nın mı yoksa “yüzey yapı”nın mı esas alınması noktasında belirsizliklerin olması, fiilimsilerin yargı bildirip bildiremeyeceği ve fiilimsilerle kurulan yan cümlelerin araştırmacılarca basit cümle, birleşik cümle ve girişik cümle olmak üzere farklı şekillerde ele alınması, araştırmacıların esas aldıkları ölçütlerin farklılığı dolayısıyla herkesin üzerinde mutabık olmadığı sınıflandırmaların ortaya çıkması, bu konunun belirgin ve çözüm bekleyen sorunlardandır.

1. YAPILARINA GÖRE CÜMLELER

Araştırmacıların bazılarının cümlenin yapısıyla ilgili görüş ve sınıflandırmaları şu şekildedir:

Gencan, cümleyi yapı bakımından “Yapılışlarına Göre Tümceler” başlığı altında “yalınç tümce, bağımsız önermelerden birleşmiş tümce ve birleşik tümce”¹ olmak üzere üç başlıkta sınıflandırmıştır.

Hengirmen, cümleyi yapı bakımından “yalın cümle, bileşik cümle, sıralı cümle ve girişik cümle”² olmak üzere dört başlıkta ele almıştır.

Şimşek, cümleyi yapı bakımından incelerken “Yapıca Tümce Türleri” başlığı altında “yalın tümce, bileşik tümce, sıralı tümce, ilgi tümcesi, kesik tümce ve aratümce”³ olmak üzere altı alt başlığa başvurmuştur.

Güneş, cümleyi yapı bakımından sınıflandırırken “basit, birleşik ve aracümle/ara söz”⁴ olmak üzere üç başlıkta incelemiştir.

Bilgin, cümleyi yapı bakımından “yalın tümce ve bileşik tümce”⁵ olmak üzere ikiye ayırmıştır.

Özkan-Sevinçli, cümleyi yapı bakımından “basit cümle, birleşik cümle, sıralı cümle, bağlı cümle, ara sözlü(cümleli) cümle, eksilteli cümle(kesik cümle)”⁶ olmak üzere altı alt başlığa ayırmıştır.

Akbaş, cümleyi yapı bakımından “basit cümle, birleşik cümle, sıralı cümle, bağlı cümle ve karma cümle”⁷ olmak üzere beş gruba ayırmıştır.

Eker, cümleyi yapı bakımından “basit tümce, birleşik tümce, sıralı tümce ve bağlı tümce”⁸ olmak üzere üç grupta sınıflandırmıştır.

1 Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi* (İstanbul: TDK Yayınları, 1971), 104

2 Mehmet Hengirmen, *Türkçe Temel Dil Bilgisi* (Ankara: Engin Yayınevi, 2006), .349

3 Rasim Şimşek, *Örneklerle Türkçe Sözdizimi* (Trabzon: Kuzey Gazetecilik Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş., 1987), 243-320

4 Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi-Tarihi Gelişim, Ses, Kelime ve Cümle* (İzmir:Güneş Yayınları, 2001) 342-346

5 Muhittin Bilgin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz* (Ankara: Anı Yayınları, 2013), 525-539

6 Mustafa Özkan, Veysi Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi* (İstanbul: Akademik Kitaplar, 2017), 195-222

7 Vahap Akbaş, *Dil Bilgisi-Türkçenin Ana Çizgileri* (İstanbul: Konak Yayınları, 2011), 226-232

8 Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 364-369

Özkan – Toker – Aşçı adlı araştırmacıların birlikte hazırladıkları “Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi” isimli eserde yapı bakımından cümlenin sınıflandırması “basit cümle, birleşik cümle ve sıralı cümle” şeklinde.

Yapı bakımından cümle sınıflandırmasına ihtiyaç olmadığını belirten Karahan¹⁰ cümle yapısının tek yargı ve onu tamamlayan unsurlarla sınırlı olduğu görüşündedir. Bu açıdan “Ayşe okula gitti.” / “Ayşe koşarak okula gitti.” / “Ayşe iyileşirse okula gider.” / “Ayşe ‘Okula gideceğim.’ dedi.” şeklindeki örneklerin “cümle” olma noktasında birleştiğini ve aralarında yapı bakımından kategorik bir fark olmadığı düşüncesindedir.

Yapılan sınıflandırmalar incelendiğinde yapı bakımından cümle sınıflandırmasının, farklı şekillerde ele alındığı ve bu farklılığın sınıflandırmayı oluşturan alt başlıklarda da kendini gösterdiği görülmektedir.

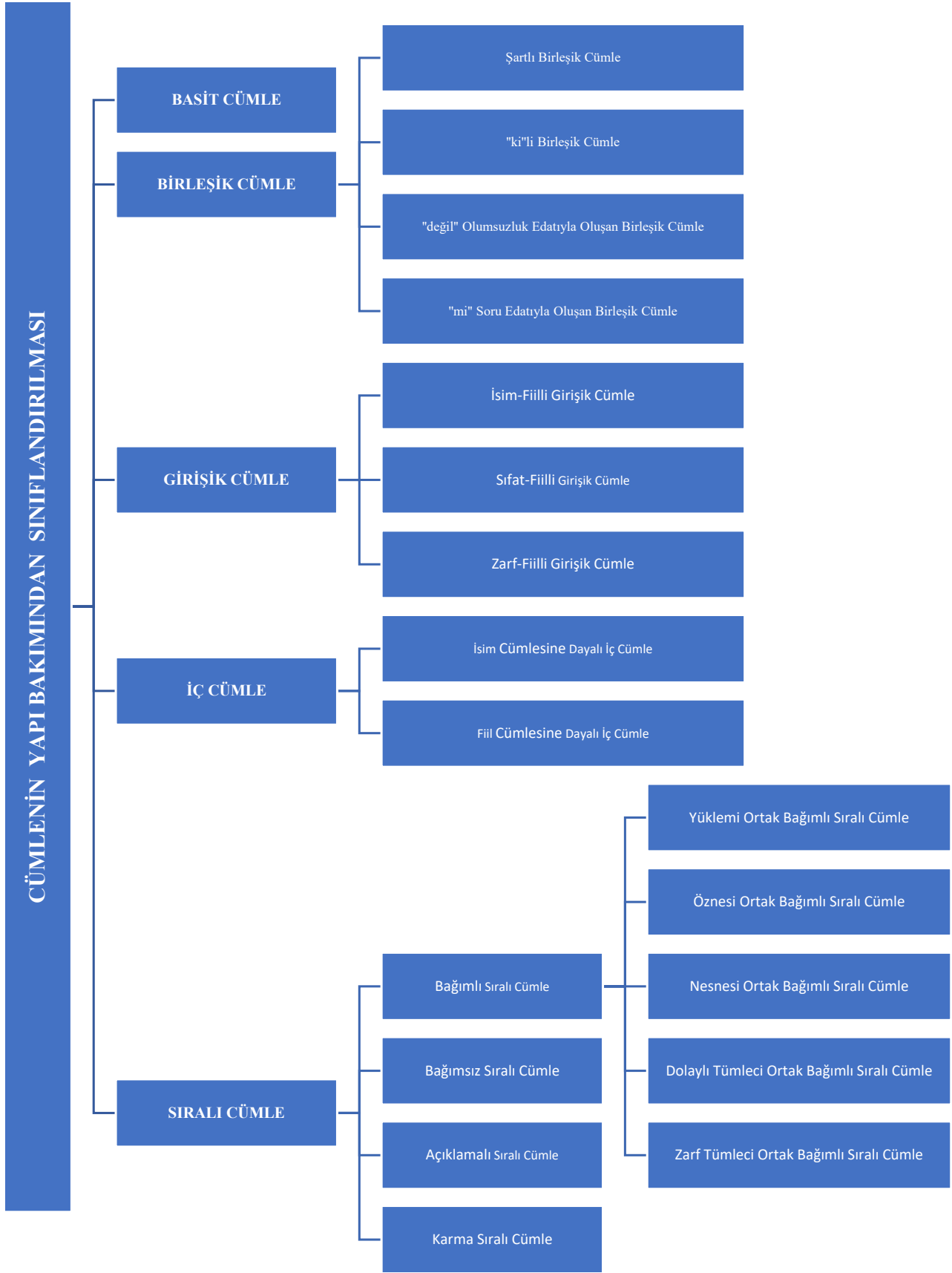
Cümlenin yapı bakımından sınıflandırılması noktasında araştırmacıların “basit ve birleşik cümle” üzerine aynı görüşte oldukları, ancak “girişik, sıralı ve iç cümle”lerin değerlendirilmesi hususunda bunların müstakil bir başlık altında mı, yoksa birleşik cümle içerisinde mi ele alınması noktasında aynı görüşte olmadıkları görülmektedir. Ayrıca yine “birleşik cümle, girişik cümle ve sıralı cümle”leri oluşturan alt başlıkların da sınıflandırma içerisinde farklı bir şekilde ele alındığı tespit edilmektedir.

Cümlenin yapı bakımından sınıflandırılması noktasında yukarıda anılan sıkıntılar dolayısıyla herkesin mutabık olacağı bir sınıflandırmanın olmaması “sınıflandırma problemi”ni doğurmuştur.

Bu bağlamda çalışmada başvurduğumuz ve aşağıda tablo olarak göstermiş olduğumuz sınıflandırmanın, mevcut “sınıflandırma problemi” üzerine yaşanan karışıklığı gidermesi noktasında katkı sağlaması amaçlanmıştır.

9 Abdurrahman Özkan vd., *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi* (Konya: Palet Yayınları, 2016), 126-140

10 Leyla Karahan, *Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine* (Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi, 2000), 16-23

Tablo 1. Cümlenin Yapı Bakımından Sınıflandırılmasına İlişkin Tablo

1.1. BASİT CÜMLE

Araştırmacılar tarafından genellikle içerisinde tek yargı bulunan yani tek yüklemli cümleler “basit cümle” olarak kabul edilmektedir. Bazı araştırmacılarımızın basit cümle için yaptıkları tanımlar şu şekildedir:

Hatiboğlu basit cümle için “yalın tümce” terimini kullanmış ve basit cümleyi “Bir çekimli eylemle kurulan tümce”¹¹ şeklinde tanımlamıştır.

Bilgegil, diğer cümlelere bağlı olmaksızın kendi başına tam bir anlam ifade edebilen cümleleri “basit cümle” olarak değerlendirmektedir.¹²

Atabay-Özel-Çam, tek yargılı ve çoğunlukla özne+yüklem sıralanışına uygun cümleleri “basit cümle” olarak kabul etmektedir.¹³

Bilgin, basit cümle için şunları ifade etmektedir: “Tek yargılı tümcelere yalın tümce denir. Yalın tümce-lerde söz konusu yargı, çekimli eylemle anlatılır.”¹⁴

Güneş, tek yüklemli ve içerisinde yan cümlelerin olmadığı cümleleri “basit cümle” olarak değerlendirmektedir.¹⁵

Basit cümle için inceleme metnimizden çok sayıda örnek tespit etmek mümkündür. Çalışmada tespit edilen basit cümlelerin çoğunlukla kısa cümlelerden oluştuğu görülmektedir.

“Burası baba yurdudur.”(3/1)

“Tomruk Emini iki yana başını salladı.” (27/8)

“Mutlu bir hikâyeydi bu.” (38/9)

“Sonra mektubun mührünü kırmış.” (45/20)

“Her yanda cıvıl cıvıl bir hayat akıyordu.” (80/14)

“Cezası zaten bu olacaktı.” (s.121/sat.23)

“Sultana kellesini bir altın tepside sunabilirdi.” (145/5)

“Ok yaydan fırlamıştı bir kez.” (148/23)

“Şahin mert bir delikanlıydı.” (161/ 32)

“Sonra da iki kez elini çırptı.” (170/22)

“Şehir bir uğultuyla çalkalanıyordu sanki.” (204/19)

“Şiirle, musiki ile, eğlenceyle dolu bir seyir olacaktı bu.” (221/4)

“Neden sonra Kara Şahin’i tanıdı.” (254/27)

“Çevrede kimsecikler yoktu.” (265/7)

“Onun gönlüyle bir işim yoktur benim.” (272/10)

“Kütüphanede bu ikinci buluşmalarıydı.” (296/1)

“Tezgahta dört saksı kalmıştı.” (301/27)

“Şimdi annesini hatırlıyordu.” (319/18)

“Düpedüz yalan söylüyordu.” (328/20)

“Baba mesleğim bu benim.” (345/4)

“Ömürlerinin en bahtiyar gecesiydi.” (366/18)

11 Vecihe Hatiboğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü* (Ankara: TDK Yayınları, 1972),103

12 Mehmet Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi* (Rize: Salkımsöğüt Yayınları, 2014), 72

13 Neşe Atabay vd., *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi* (İstanbul: Papatya Yayıncılık, 2003), 93

14 Bilgin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, 525

15 Güneş, *Türk Dili Bilgisi-Tarihi Gelişim, Ses, Kelime ve Cümle*, 342

“Birden Nakşigül ve Katre-i Matem’i düşündü.” (385/31)

“Eski dostuna baktı sonra.” (398/24)

“Bu onların son fırsatıydı.” (403/31)

“Ayak sesleri yaklaşıyordu.” (408/8)

“Herkes hayretler içindeydi.” (429/16)

“Ama yine de ay güneşi kıskanmıştı işte.” (439/13)

“Şahin, Hörükız’ı arkasına aldı.” (442/6)

“İçeride kimsecikler yoktu.” (446/10)

“Cüce Çaker aslında bir simya ustasıydı.” (446/22)

“Hafız Çelebi bir hikâye anlattı.” (463/22)

1.2. BİRLEŞİK CÜMLE

Söz diziminin tartışmalı konularından biri olan birleşik cümle, araştırmacılarca farklı şekillerde değerlendirilmektedir. Araştırmacıların özellikle birleşik cümlenin tanımı ve alt başlıkları üzerinde aynı fikirde olmadıkları görülmektedir.

Dizdaroğlu, birleşik cümleyi “girişik, kaynaşık, koşul, ilgi, katmerli bileşik tümce” olmak üzere beş alt başlıkta değerlendirmiş ve birleşik cümle için şu şekilde bir değerlendirmede bulunmuştur:

“Bileşik tümce, genel bir kavramdır. Bileşik tümcede yan yargılar, değişik nitelikteki dil birliklerinden oluşur. Bu birliklerin özelliklerine göre bileşik tümce çeşitli türlere ayrılır ve ayrı adlar alır. Bundan ötürü, bileşik tümceyi bir tek tümce tipi diye düşünmemelidir. Bileşik tümce, değişik özellikteki tümcelerin ortak adıdır.”¹⁶

Beserek, birleşik cümleyi “Bir cümle içinde birden fazla fiil soylu kelime varsa; yani temel cümlenin yüklemi dışındaki öğeleri, zarf-fiiller, sıfat-fiiller, isim-fiiller ve şartlı çekimlerden kurulmuş yan cümleciklerden meydana geliyorsa, bu şekildeki cümleler, birleşik cümlelerdir.”¹⁷ şeklinde yorumlamaktadır.

Atabay-Çam-Özel, birleşik cümleyi “Bileşik tümce, temel yargıyı taşıyan bir tümceyle, onun anlamını açıklayan, bütünleyen, anlaşılmasına yardımcı olan tümce ya da tümcelerden oluşmaktadır.”¹⁸ şeklinde tanımlamıştır.

Yapısında isim ya da fiil cinsinden tek yüklem bulunan cümleleri “basit cümle” olarak tanımlayan Karaağaç, birçok araştırmacının birleşik ya da girişik cümle olarak kabul ettiği cümle türlerini de basit cümle olarak değerlendirir.¹⁹

Birleşik cümle konusunun tam anlaşılabilmesi için “yapı ve yargı” kavramlarının iyi anlaşılması gerektiğini belirten Karahan, cümlenin anlamsal olarak başka cümlelerle bağlantı içerisinde olmasının, cümlenin yapısını etkilemeyeceğini bu nedenle içerisinde fiilimsi olan cümlelerin de “basit cümle” sayılması gerektiğidüşüncesindedir.²⁰

Ergin, bir asıl cümle ile onun manasını çeşitli yönlerden tamamlayan bir ya da daha fazla yardımcı cümleden oluşan cümleleri “birleşik cümle” olarak değerlendirir. “İç içe birleşik cümle”nin de Türkçede var olan şartlı ve ki’li birleşik cümleye eklenebileceğini belirtir.²¹

Sarıca, birden fazla yargı veya yargıya yakın unsurun bir araya geldiği cümleleri birleşik cümle olarak tanımladıktan sonra birleşik cümleyi “şartlı, iç içe ve girişik cümle” olmak üzere üç başlıkta incelemiştir.²²

16 Hikmet Dizdaroğlu, *Tümce Bilgisi* (Ankara: TDK Yayınları, Kalite Basımevi, 1976), 193

17 Ahmet Beserek, *Türkçede Cümle Yapısı* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991), 51

18 Atabay vd., *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, 95

19 Günay Karaağaç, *Türkçenin Dil Bilgisi* (Ankara : Akçağ Yayınları, 2013), 513

20 Leyla Karahan, *Türkçede Birleşik Cümle Problemi-Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı* (Ankara: TDK Yayınları, 1994), 21

21 Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* (İstanbul: Bayrak Yayınları, 2009), 404

22 Bedri Sarıca, *Türkçe Cümle Bilgisi* (Ankara: Anı Yayınları, 2015), 92

Bilgegil ise birden çok yüklemi olan cümleleri birleşik cümle olarak kabul etmekte ve “girişik, şartlı, bağlı, sıralı ve karmaşık cümle” olmak üzere beş çeşit birleşik cümle olduğunu belirtmektedir.²³

Birden çok yargılı cümleleri birleşik cümle olarak kabul eden Bilgin, birleşik cümleyi de kendi içerisinde yan cümlelerden kurulan birleşik cümle ve sıralı cümle olmak üzere ikiye ayırmıştır.²⁴

Görüldüğü üzere birleşik cümlenin tanımlanmasında ve alt başlıklara ayrılmasında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

Genel olarak yapılan tanımlamalardan yola çıkarak bir temel cümle ile yan cümlenin belirli şekillerle birleşerek oluşturduğu cümleyi birleşik cümle olarak tanımlanabilir. Ayrıca, yan cümlesi “değil” olumsuzluk edatı, “ki” bağlacı, şart kipi, “mi” edatı ile oluşturulmuş cümle yapıları birleşik cümle alt başlıkları olarak kabul edilebilir. Bu yaklaşımla birleşik cümleyi diğer cümle yapılarından ayrı, sınırları belli, müstakil bir cümle yapısı olarak kabul ederek alt başlıklarda uygun olan örnekleri tespit ettik.

1.2.1. ŞARTLI BİRLEŞİK CÜMLE

Yan cümlenin temel cümleyi anlamsal olarak bir koşula bağlamasıyla oluşan cümlelere şartlı birleşik cümle denilir.

Temel cümlenin anlamını dilek, istek gibi anlamlarla tamamlayan yan cümleler şartlı birleşik cümle oluşturmaz. Hatipoğlu, bu tür cümleleri “dilekli yantümce” başlığı altında ele almaktadır.²⁵

Araştırmacılarımızdan bazılarının şartlı birleşik cümleye ilişkin görüşleri şu şekildedir:

Ergin, bu cümle türünün dilimizin asli birleşik cümlesi olduğunu ve şart kipinin şart ifadesine bağlı olarak oluştuğunu belirtir. Şart kipinin bütün fiil çekimlerinin aksine hüküm bildirmediğini, ancak dilek ve istek gibi anlamlarda kullanılması halinde hüküm bildirebileceğini ifade eder.²⁶

Şimşek, bu cümle türünü “Yantümcesi koşullu çekimlerden biriyle kurulan ve baştümcesinin koşullu ya da nedeni durumunda bulunan bileşik tümceye koşullu bileşik tümce denir.”²⁷ şeklinde tanımlar.

Karaağaç, bir yüklem bir şart cümlesi ile tamamlandığı cümleleri şartlı birleşik cümle olarak tanımlar.²⁸

Bilgin, şartlı birleşik cümleyi şu şekilde tanımlamaktadır:

“Yan tümcesi dilek kipiyle kurulan tümcelere koşullu bileşik tümce denir. Ancak tanımındaki “koşullu” nitelmesi, yapısaldır; bu tümceler, “koşul” anlamından başka, “öfke”, “beğenme” gibi duyguları, “olanaksızlık”, “kesinlik” gibi durumları da yansıtabilir.”²⁹

İnceleme metnimizde bu cümle türüne ait çok sayıda örnek tespit etmek mümkündür.

“Sağdaki kadın ile soldaki kadının odalarını birbiriyle değiştirirse dilediğinin yanında oturur.” (38/29)

“Söndürmeye su getirmezsen ocağımı söndürürüm bilesin.” (145/26)

“Eğer kendisini gördüğünde aşkı artıyorsa şarkıcı da onun sesine denk bir güzellik görmüş demektir.” (190/32)

“Bilmediklerimi ayağımın altına koysam başım göğe değirdi.” (198/30)

“Şahin, onun elinde kalırsa başına gelecekleri düşünmek bile istemiyordu.” (219/3)

“Böyle bir şey olursa Hafız Çelebi yalnızca bir servet kaybetmiş olmayacak, bir dostu da ihanetle anıyor olacaktı.” (301/31)

23 Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, 72

24 Bilgin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, 525-539

25 Vecihe Hatipoğlu, *Türkçenin Sözdizimi* (Ankara:TDK Yayınları, 1972), 148

26 Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 405

27 Şimşek, *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, 282

28 Karaağaç, *Türkçenin Dil Bilgisi*, 514

29 Bilgin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, 530

“İhtilal büyürse serserilerin Sadabat’a varmaları uzun sürmez.” (347/ 32)

“Ülemaya haber yollasa, medreselileri teskin etse, halka birkaç telkinde bulursa serseriler yandaş bulamaz, korkarlardı.” (373/ 24)

“Eğer bu sorusuna cevap gelirse kendisini gösterip olacakları farklı bir koridora yönlendirmeyi niyeti.” (409/ 22)

“Sorduklarıma cevap vermezsen seni asla öldürmem, diri diri köpeklere etlerini parçalatır sonra yeniden bu-
raya getiririm.” (419/ 16)

“Bu bildiğini saklarsan yaşamak için bir sebebin olacak, yok, söylersen yüreğini değer kendi ellerimle parça-
larım.” (423/ 19)

“Kıyamete kadar sürse sana bunu söyleteceğime inanabilirsin.” (424/ 14)

“Bunları yapanlar kendilerine Müslüman diyorlarsa Hafız Çelebi bir melek olmalıydı.” (433/8)

“İki ömrüm olsaydı ikincisini de İstanbul’da geçirmeyi çok isterdim.” (461/2)

1.2.2. Kİ’ Lİ BİRLEŞİK CÜMLE

Cümle türlerinin incelenmesinde karşılaşılan sıkıntılardan bir tanesi de “ki’li birleşik cümle” üzerinedir. Araştırmacıların bir kısmı bu konuyu birleşik cümle alt başlığında ele alırken bir kısmı da bağlı cümle içerisinde değerlendirmektedir. Bunların yanı sıra müstakil bir başlık olarak ele alan araştırmacılar da bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar ise yapısı yönünden cümle sınıflandırmasında konu ile ilgili herhangi bir değerlendirme yapmamaktadır. Bunların dışında daha önceden de değindiğimiz genel bir sıkıntı olan terim kargaşasının bu konuda da kendini göstermesidir. Çoğu araştırmacımız “ki’li birleşik cümle” olarak konuyu incelerken, bazı araştırmacılarımız ise “ilgi tümcesi, ilinti zamiri, ki bağlanma edatıyla bağlı cümleler” gibi başlıklar altında konuyu değerlendirmektedir.

Bu cümle türünü, birleşik cümle alt başlığı altında değerlendiren araştırmacılarımızın başlıca yaklaşımları şu şekildedir:

Dizdaroğlu, bu cümle türünü “İki tümcenin, *ki bağlacıyla birbirine bağlanmasından oluşan tümceye ilgi tümcesi denir.*”³⁰ şeklinde tanımlamaktadır.

Ergin, *ki’li birleşik cümle* için şunları söylemektedir:

“Yabancı asıllı olan ve Türkçe için normal olmayan bu birleşik cümle Farsçadan geçmiş bulunan *ki* edatıyla ve onun Türkçesi olarak eskiden kullanılan *kim* edatıyla yapılan birleşik cümledir. Bu birleşik cümlede asıl cümle *ki*’den önce, yardımcı cümle *ki*’den sonra gelir. Tabii bu sıra Türkçeye yabancı ve aykırıdır.”³¹

Özkan-Sevinçli, bu cümle türünü birleşik cümle alt başlığında ele almaktadır. Aynı zamanda bu yapıdaki cümlelerde temel cümlelerin genellikle yardımcı cümleden önce yer alması dolayısıyla dilimizin söz dizimi kuralına aykırı olduğunu belirtmektedir.³²

Parlatır-Şahin birlikte hazırladıkları “Türk Dili” adlı eserlerinde bu konuyu incelerken, bazı birleşik cümlelerde yan cümlelerin temel cümleye *ki* bağlacı vasıtasıyla bağlandığı, bu yapıdaki cümlelerde temel cümlelerin başta bulunduğunu ve bu yüzden Türkçede “temel cümle sonda bulunur” kuralına aykırı bir durumun gerçekleştiğini savunurlar. Araştırmacılar bu cümlelerin dilimizin söz dizimi kurallarına göre yeniden düzenlenebileceğini belirtmektedirler.³³

Eker, birleşik cümle içerisinde “Ki’li Birleşik Tümce” alt başlığında ele aldığı bu konu hakkında şunları söylemektedir: “Ki’li birleşik tümce, bir temel tümce ile temel tümceye *ki* bağlacı ile bağlanan bir yardımcı tümceden oluşur. Bu tümce türü asıl ögenin başta bulunması nedeniyle, art zamanlı Türkçe söz dizimi kurallarına aykırıdır.”³⁴

30 Dizdaroğlu, *Tümce Bilgisi*, 216

31 Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 405-406

32 Özkan-Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 197-207

33 İsmail Parlatır, Hatice Şahin, *Türk Dili* (Bursa: Ekin Yayınları, 2011), 104

34 Eker, *Çağdaş Türk Dili*, 367

Atabay-Özel-Çam, bu cümle türünü "Temel Tümceye ki Bağlacıyla Bağlanan Yantümceler" başlığı altında "ki bağlacı, sonuna geldiği tümceyi, bir temel tümceye neden, sonuç, açıklama belirterek bağlar. Bu bağlaç, iki tümceyi bağladığında bileşik tümce oluşur."³⁵ şeklinde tanımlar.

Bu cümle türünü, yapı bakımından cümle sınıflandırması içinde birleşik cümleden ayrı olarak inceleyen araştırmacıların başlıca yaklaşımları ise şu şekildedir:

Şimşek, yapı bakımından cümleler konusunu incelerken "İlgi Tümcesi" adı altında birleşik cümleden bağımsız olarak konuyu inceler ve bu cümle türünü şu şekilde tanımlar: "Yantümce niteliğinde bir bağımsız tümcenin ki bağlacıyla, baştümce niteliğinde bir bağımsız tümceye bağlanmasıyla oluşan çok yargılı anlatıma ilgi tümcesi denir."³⁶

Karahan, bu cümle türünü "Cümlelerin Bağlanma Şekilleri" başlığı altında "ki bağlanma edatı ile bağlanan cümleler" alt başlığında değerlendirmiş ve şu şekilde bir açıklama yapmıştır:

"Ki bağlanma edatı, cümleler arasında bağlantıyı sağlayan edatların en işlek olanlarından biridir. Ki, bir cümleyi bir cümleye/cümle topluluğuna, bir cümle topluluğunu da bir başka cümleye/cümle topluluğuna bağlayarak bunlar arasında açıklama, sıralama, karşılaştırma, sebep, sonuç, amaç gibi anlamlar çerçevesinde ilişkiler kurar."³⁷

Bu yaklaşımların yanı sıra bazı araştırmacılarımız, eserlerinde bu cümle türüne değinmemişlerdir.³⁸

Dilimiz söz dizimi kurallarına göre temel cümlelerin yan cümleden sonra gelmesi kuralının *ki*'li birleşik cümlede uygulanmayışı, bu cümle türünün Farsçadan ödünçleme olarak alındığı ve bu cümle yapısının dilimiz söz dizimine aykırı bir cümle türü olarak görülmesi araştırmacıların ortak kanaatidir.

Ayrılığa düşülen nokta ise araştırmacılarımızın bu cümle yapısını kategorik olarak sınıflandırırken yaşadıklarını görmekteyiz.

Genel yaklaşıma bağlı olarak birleşik cümle içerisinde değerlendirdiğimiz "ki"li birleşik cümleler için inceleme metnimizden tespit ettiğimiz örnekler şu şekildedir:

"Konuşalım ki görmeye kapı açılsın." (11/ 6)

"Dövme ustası işini iyi yapan cinsten olmalıydı ki yılanın yüzü gerçekten ürktüycüydü." (57/10)

"Çalışsın ki savaş yorgunu millet, çekmesin artık zillet." (89/13)

"Ama her yıl, o bahçelerden yalnızca birinde müstesna bir lale açar ki bütün lale ırkının ta Orta Asya'dan bu yana gelen macerasını özetler." (132/13)

"Var tez vakitte onun yarasına merhem koy ki o da benim yaramın merhemini hazırlayabilsin." (142/28)

"Yan odadaki cariyelerden biri musiki nağmeleriyle kendinden geçmiş olmalıydı ki nihavend bir ud taksimi ile ardından Nedim Efendi'nin şarkısı duyulmaya başlandı." (274/6)

"Böyle bir durumda kaygı idare edemez olursa Marmara açıklarını boylardı ki orada lodosa dayanmak imkânsızdı." (352/10)

"Kul feda edin ki sönsün ateş." (379/25)

"Hatta Kazasker Efendi'yi dilsiz ve sağır cellatlara sorgulattım ki onlar da öğrenmesinler." (423/12)

"Sözün doğruysa eğer, gece gündüz durmadan ona koşmalısın ki ona ulaşabilesin." (440/ 8)

"Şimdiye kadar padişah tahta çıkaranlardan hiç kimse yatağında ölmemiştir ki ben öleyim. (444/11)

1.2.3. "DEĞİL" OLUMSUZLUK EDATIYLA OLUŞAN BİRLEŞİK CÜMLELER

"Değil" olumsuzluk edatıyla oluşan bazı yan cümleler, temel cümleye karşılaştırma, sıralma ve zıtlık gibi anlamlarla bağlanabilmektedir. Bu cümle türünü birleşik cümle olarak kabul eden araştırmacılarımızdan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

35 Atabay vd., *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, 101

36 Şimşek, *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, 302

37 Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2013), 85

38 Bk. Beserek, A. (1991)., Ulaş, A. (2003)., Yörük, Y. (1978)

Hatipoğlu, bu cümle türünü şu şekilde tanımlamaktadır: “Tümce içinde, art arda kullanılan iki veya daha çok özneyi, tümleci, yüklemi, aralarından bazılarını olumsuzluk kavramı vererek birbirine bağlayan veya ekeylemin olumsuz çekimini sağlayan sözcük.”³⁹

Atabay vd., “Bileşik tümcede temel tümcenin anlamını bütünleyen yan tümcelerin kimileri değil olumsuzluk koşacıyla temel tümceye bağlanır.”⁴⁰

“Değil” olumsuzluk edatı ile oluşan birleşik cümle türüne ait inceleme metnimizde çok sayıda örnek tespit etmek mümkündür.

“Konuşmaya değil, görmeye muhtacım.” (11/4)

“Efendiler, meclisimizde sesinizi değil sözünüzü yükseltiniz.” (97/24)

“Tomruk Emimi’nden işin hakikatini öğrenmesini istemiş, o da bu işi dostluğuna dayanarak değil de çok zaman yaptığı gibi özel bir yöntemle halletme yolunu seçmişti.” (109/23)

“Katre-i Matem gerçekten de ikiz bir soğanın yarısı gibi değil, tek ve metin bir soğan gibi boy atmıştı.” (246/29)

“Laleleri diyordum Hafız Çelebi, laleleri, bu yıl saksılarda değil de vazolarda sunsak insanlara, müsabakada zarif vazolar kullansak?” (261/1)

“Şimdi Şehnaz annesine dair hayallerle değil, babasına dair anılarla yaşayacaktı.” (283/24)

“Kara Şahin bir anlığına yalnızca boğazını değil, içinin de kurduğunu hissetti.” (328/ 16)

“Kan döktüğü için değil, uğruna kan döküldüğü için Kanlı haydut.” (344/19)

“Bu durumda İstanbul yalnızca ordudan değil, sultan ve vezirden de kurtulmuş oluyordu.” (351/11)

“Aman efendimiz, şimdi ceza vakti değil, çare vaktidir.” (374/28)

“O yüzden kıyam edenler yalnız baldırı çıplaklar değil, ülkemizi yönetecek insanlardır.” (379/8)

“Sencileyin tazeyi esir etmek değil, serbest bırakmak ahmaklıktır.” (406/31)

“Patrona Halil, yalnızca Sultan Ahmet’i değil, bilmeden Şehzade Ahmet’i de hal’ etmişti.” (462/28)

“Bundan böyle İstanbul’a gelen gemilerin değil de İstanbul’a giden gemilerin yolunu gözlemek istiyorum.” (463/5)

1.2.4. “Mİ” SORU EDATIYLA OLUŞAN BİRLEŞİK CÜMLELER

Soru anlamını kaybederek birleştirme görevi üstlenen “mi” soru edatıyla oluşan yan cümleler, temel cümleyi “koşul ve zaman” gibi kavramlarla tamamlayabilir.

Bu birleşik cümle türünü kabul eden araştırmacılarımızın görüşleri şu şekildedir:

Hatipoğlu, bu birleşik cümle türü için şunları ifade eder: “Yantümcenin bir türü de “mi” soru ekiyle kurulur. “mi” soru ekiyle kurulan yantümce, temel tümceye bir zaman belirteci gibi “zaman” kavramı verir.”⁴¹

Bilgin, bu birleşik cümle türünde yan cümlelerin “mi” edatıyla kurulduğunu ve temel cümlelerin zamanını ya da koşulunu gösterdiğini ifade eder.⁴²

Cümle içerisinde genel olarak soru görevi üstlenen “mi” soru edatı, bazen soru niteliğini kaybederek cümleleri bağlama görevi üstlenir.⁴³

İnceleme metnimizde, ‘mi’ soru edatıyla kurulan birleşik cümlelere ait sınırlı sayıda örnek tespit edebildik.

39 Hatiboğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, 73

40 Atabay vd., *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*, 105

41 Hatipoğlu, *Türkçe Sözdizimi*, 151

42 Bilgin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, 530

43 Atabay vd., *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, 103

"İspirizade ile Zülali Efendi'yi de yanına kattık mı birisi fetva yazar, birisi ferman hazırlar; iradeyi sen kullanırsın."(156/ 32)

"Leyla'nın adını andın mı, cihan içinde cihanlara sır söyledin demektir."(171/27)

"Tavırlarındaki açıklık ve şiirlerindeki güç ile bir kafiye yakaladı mı derhal taşı gediğine koyuyor, söz sırası kendisine gelmeden konuşabiliyordu da."(178/11)

"Evini barkını da öğrendi mi keklik çantada demektir."(310/8)

"Bir tutuştu mu evden eve, çatıdan çatıya kıvılcımlar uçuşması yetiyordu."(372/10)

"Ayaklarına birer dimiden şalvar çekildi mi yeniçeriden fark edilmez güzel yüzlü çorbacılar."(390/15)

1.3. GİRİŞİK CÜMLE

Cümle türlerinin incelenmesinde araştırmacıların üzerinde görüş birliğine varamadığı girişik cümle üzerine yaklaşımlar şu şekildedir:

Hatiboğlu girişik cümleyi şu şekilde tanımlamıştır: "Bir temel tümce ile bir veya birkaç eylemsiden kurulan tümce."⁴⁴

Dizdaroğlu "Tümce Bilgisi" isimli kitabında "Yapılarına Göre Tümce Türleri" başlığı altında yapmış olduğu sınıflandırmada, girişik cümleyi birleşik cümle içerisinde ele alarak, girişik cümle için şu tanımlı yapmaktadır: "Bir temel tümce ile; özne, nesne, dolaylı tümlec, belirteç tümleci, ilgeç tümleci görevindeki bir ya da birkaç tümcesiden oluşan bağımsız yargılı anlatıma girişik tümce denir."⁴⁵

Şimşek, girişik cümleyi birleşik cümle başlığı altında "eylemlilere dayalı, ortaçlara dayalı ve ulaçlara dayalı girişik tümceler" olmak üzere üç başlıkta değerlendirmiş ve şöyle tanımlamıştır:

"Yanyargısı eylemlilik, ortaç ya da ulaç üzerine kurulu bileşik tümcede yan tümcecik; a)bir tümce ögesi, b)bir tümce ögesinin niteleyeni, c)bir tümce ögesinin belirteni görevinde bulunur. İşte yantümceciği bir eylemsiyle kurulmuş olup baştümcesinin (ya da başka bir yantümceciğinin) öğelerinden biri, bu öğelerden birinin niteleyeni ya da belirteni durumunda bulunan bileşik tümceye girişik tümce denir."⁴⁶

Bilgegil, girişik cümleyi birleşik cümlelerin alt başlığında "girişik-bileşik cümleler" adı altında ele almış ve şöyle tanımlamıştır:

"Yan cümleciklerin yüklemeleri fiilimsilerle onlar yerinden kullanılmış, çekimli fiillerden meydana gelen cümlelere girişik-bileşik cümle diyoruz. Bunların yan cümleciciği; özne, sözde özne, nesne, dolaylı tümlec, zarf tümleci görevlerinde bulunur veya bu öğelerden birinin tamamlayıcısı olur."⁴⁷

Atabay-Özel-Çam, "Türkiye Türkçesi Sözdizimi" adlı eserlerinde girişik cümleyi yapı bakımından cümle türleri içerisinde birleşik cümle alt başlığında değil de ayrı bir başlıkta ele alarak incelemişlerdir. Yaptıkları açıklamada girişik cümlelerin de birleşik cümlede olduğu gibi çok yargılı olduğunu ve o zamana kadar yapılan çalışmalarda içerisinde fiilimsi bulunan cümlelerin hepsinin girişik cümle olarak kabul edildiğini; ancak kendileri, içerisinde sadece zarf-fiil eklerinin bulunduğu cümleleri girişik cümle olarak kabul ettiklerini bildirirler. Sıfat-fiil ve isim-fiillerden yancümle oluşturamayacağını, bunların sadece öge olabileceklerini ifade ederler.⁴⁸

Sarıca, içerisinde isim-fiil, zarf-fiil ve sıfat-fiil öbeklerini bulduran cümleleri girişik cümle olarak kabul etmektedir.⁴⁹

Bilgin, birden çok yargı içeren cümleleri birleşik cümle olarak kabul eder. Daha sonra birleşik cümleyi de "yan tümcelerle kurulan bileşik tümceler" ve "sıralı tümceler" olmak üzere iki gruba ayırdıktan sonra

44 Hatiboğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, 49

45 Dizdaroğlu, *Tümce Bilgisi*, 193-201

46 Şimşek, *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, 253

47 Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, 73

48 Atabay vd., *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, 111

49 Sarıca, *Türkçe Cümle Bilgisi* 101

girişik cümleyi de yan tümcelerle kurulan bileşik tümceler içerisinde değerlendirir ve şu tanımı yapar: “Yan tümcesi eylemsilerle kurulan tümcelere girişik bileşik tümce denir.”⁵⁰

Girişik cümleyi kabul etmeyen ya da bu cümle türüne çalışmalarında değinmeyen araştırmacımızın yaklaşımları şu şekildedir.

Zülfikar “Girişik Cümle Sorunu” isimli makalesinde girişik cümle ile ilgili problemlere değinir ve şunları ifade eder: “Cümlede fiilden yapılmış isim, sıfat ve zarf görevindeki şekillerin bir yargı taşımadığı ve bir zamana bağlı bulunmadığı göz önüne alınır, bunlarla kurulan gruplara yan cümle denemez dolayısıyla bu yapılar birleşik bir cümle diye gösterilemez.”⁵¹

Girişik cümleyi kabul etmeyen bir diğer önemli araştırmacımız da Leyla Karahan’dır. Karahan, basit ve birleşik cümle konusu üzerine düşüncelerini açıklarken cümlelerin yapı bakımından müstakil olması sebebiyle bir yüklem ve onu tamamlayan başka unsurlardan oluştuğunu ve bu unsurların cümlede, isim, sıfat ve zarf görevinde olduğunu, doğrudan veya dolaylı olarak yüklem anlamını tamamladıklarını ifade eder. Bu unsurların şekil ve anlam bakımından yüklemle bağlı olması dolayısıyla yapısı ne olursa olsun bir “basit cümle” oluşturduğunu ve basit cümlelerin yapısında, fiilimsilerin bulunabileceğini belirtir.⁵²

Karaağaç, cümlelerin yapısını değerlendirirken yüklem bir ya da birden çok olmasına göre basit ve birleşik olmak üzere iki tür cümle olduğunu söyler. İçerisinde fiilimsi bulunan cümleleri birçok dilbilgisi öğretiminde gösterildiğinin aksine basit cümle olarak değerlendirir ve girişik cümle konusunu eserinde incelemez.⁵³

Kara, “Girişik Cümle Problemi Üzerine Bir İnceleme” adlı makalesinde konuyu detaylı olarak değerlendirmekte ve girişik cümle hakkında dilbilimcilerin görüşlerine değindikten sonra bir cümlelerin anlamdan bağımsız düşünülmemeyeceğini, Türkçede kesik cümlelerin bu duruma örnek olduğunu, yani kesik cümlede eksik olan kısmın dinleyici tarafından zihinde tamamlanmasının cümlelerin kuruluşunda “dış yapı”yla beraber “iç yapı”yı da önemli ve gerekli bir konuma taşıdığını belirtmektedir.⁵⁴

Buraya kadar değindiğimiz görüşlerden hareketle girişik cümleyi kabul eden yaklaşımda yaşanan anlaşmazlığın, girişik cümlelerin müstakil bir başlık olarak mı yoksa birleşik cümle alt başlığı altında mı değerlendirilmesi üzerine olduğu görülmektedir.

Girişik cümleyi kabul etmeyen araştırmacılarımızın kanaatlerine göre fiilimsilerin yargı bildirme özelliği yoktur. Bu bağlamda yan cümlesi fiilimsilerden kurulu cümlelerin yapıca “basit cümle” olduğu görüşü hâkimdir. Ayrıca girişik cümleyi kabul etmeyen araştırmacıların, cümlede sadece “dış yapısı”yı esas alarak değerlendirmelerde bulduklarını görmekteyiz.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse araştırmacıların yaklaşımlarında bir görüş birliği bulunmadığı, bu farklılığın temelinde kimi araştırmacıların cümlelerin yüzeysel yapısını, kimi araştırmacıların ise derin yapısını esas almalarından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Ancak modern dil çalışmalarında cümle yüzeysel yapısının yanı sıra derin yapısı ile birlikte ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. Bu açıdan bakınca yan yargısı fiilimsiye dayalı olan girişik cümlelerde fiilimsilerin şekilsel olarak çatı ve olumsuzluk ekleri almaları, anlamsal açıdan da fiil özelliklerini kaybetmemeleri bunların yan yargı bildirebileceğini, ayrıca çok yargılı anlatımların tek bir cümle içerisinde anlatılabilir olması nedeniyle girişik cümlelerin müstakil bir cümle yapısı olarak ele alınabileceğini gösterir.

Çalışmamızda yan cümlesi fiilimsilerden oluşan cümleleri “Girişik Cümle” başlığı altında ve “Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırması” içerisinde ayrı bir başlık olarak aldık ve inceleme metnimizde alt başlıklara uygun olan örnekleri tespit ettik.

50 Bilgin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, 529

51 Hamza Zülfikar, *Girişik Cümle Sorunu* (Türk Dili Dergisi 522, 1995), 643-648.

52 Leyla Karahan, *Türkçede Birleşik Cümle Problemi* (Ankara: TDK Yayınları, 1994), 22

53 Karaağaç, *Türkçenin Dil Bilgisi*, 512-513

54 Serdal Kara, *Girişik Cümle Problemi Üzerine Bir İnceleme* (Turkish Studies, 7/2, 2013), 643-648

1.3.1. İSİM-FİLLİ GİRİŞİK CÜMLE

Dizdaroğlu, bir girişik tümcede –mek,-me, -iş ekleriyle türeyen sözcüklerin bir kısmının isim ya da sıfat olduğunu (yemek, çakmak, ekmek, dolma, deneme, döşeme, açılış vb.) ve bu tarz sözcüklerin girişik cümle kurmayacağını belirtir. Ayrıca isim tamlamalarında tamlayan görevindeki isim-fiil eklerinin yan cümle kurmadıklarını, bir tamlamanın bütün olduğunu ve parçalanamayacağını ve tamlayan görevindeki eklerin bir bildirme niteliğinin olmadığını, bir tamlamada asıl anlamı taşıyan unsurun tamlanan olması sebebiyle sadece tamlananların yan tümce kurabilme özelliklerinin olduğuna değinir.⁵⁵

“İleriye doğru koşmaya, bahçelerin duvarlarını, çitlerin kapılarını elleriyle yoklamaya başladı.” (75/ 12)

“Belki bir kış geçmesi, Katre-i Matem’in açacağı günlerin gelmesi gerekiyordu.” (169/22)

“Bu, birkaç dakika içinde meclisin nüktelerle, zeki hayallerle dolmaya başlaması demekti.” (177/3)

“Sözleri gerçekten dinlenmeye ve nasihat edilmeye layıktı.” (197/5)

“Evliliğin ilk gününe de birlikte başlamak istiyordu.”(8/23)

“Hâlâ sepetteki başın odada yuvarlanması gözlerinin önündeydi.” (49/4)

“Yırtmaya, küçük parçalara ayırmaya çalıştı.” (110/4)

“Şuh ve neşeli cariyelerin salona girmeleri vezirin suratındaki öfkeyi bir parça yatıştırmıştı.” (145/21)

“Çetrefil konuları aydınlatmak, gizli yapılan işleri bulmak, hele cinayetleri soruşturmak, gizemli alanlarda dolaşmak onun en sevdiği işlerden biriydi.” (193/29)

“Katre-i Matem; bütün bir kış biriktiregeldiği sufi düşüncelerin sonu, bir asude rüyadan uyanış demekti.” (201/26)

“Bir sesi diğerinden ayırmak çok zordu.” (252/11)

“Başından ilginç olaylar geçen kişileri dinlemek de eğlenceli bir adetti.”(313/1)

“Bahçeleri bozmak, ağaçları yerinden sökmek, müzeyyen sahilleri harap etmek bir yana, şu güzelim lale bahçelerini çiğnemek neyin nesiydi?” (433/ 6)

“Lakin bunlar önemseyişte israf etmişler; dengeyi kaçırmışlar.” (35/32)

“Hâlâ sepetteki başın yuvarlanması gözlerinin önündeydi.” (49/ 4)

“O gün bu gelişten umudunu kesen tek kişi Kara Şahin olmuştu.” (302/24)

“Vezirin hayretli bakışları altında sendeleyerek ilerledi ve eliyle yaprağını okşadı, sonra öptü.” (327/9)

“Adamların üçünü birden açmak ve diğer ikisini geri kilitlemek gerekiyordu.” (435/28)

1.3.2. SIFAT-FİLLİ GİRİŞİK CÜMLE

“Kör Hasan’ın taklitlerine gülenler arasında Acem kıyafetli bir derviş de vardı.” (216/17)

“Bu kefene sağlığında girenler ölünceye dek birbirlerini ayrı görmezler.” (3/6)

“İç içe geçmiş, birbirine karışmış iki ırmak gibi hayatlar akıyordu bu iki şehirde.” (127/3)

“Sarayında büyük davetler verip şuh meclisler düzenlediği akşamlarda bunlardan bazıları yanında yer alırlardı.” (18/30)

“Meclistekiler burunlarını tutmaya başladıkları sırada elini torbaya uzattı.” (180/22)

“Baharın şevk ve şetaretle etrafa yayıldığı günlerden biriydi.” (186/ 11)

“Bimarhanenin sonsuza kadar kalabileceği yer olmayacağını biliyordu.”(32/ 10)

“Kanuni’nin gözde veziri İbrahim Paşa, meydana penceresi bulunan bu odaları, cariyeleri ile hanımları arasında önem ve büyüklük sırasına göre taksim etmişti.”(18/3)

- “Paşa, tebaaya ve sultana rağmen vezirliği hakkıyla yerine getiren zeki ve kabiliyetli bir devlet adamıydı.” (19/4)
- “Bimarhanenin sonsuza kadar kalacağı yer olmayacağını biliyordu.” (32/10)
- “Gönlünü aklının önüne geçirmiş adamları deli diye tedavi eden ve Bimarhaneye kapatan sensin çünkü.” (35/29)
- “Mustafa’nın şehzadeleri elinin altında, kontrol edilebilecek bir yerde, şimşirlikte duruyorlardı.” (43/22)
- “Güzel sözlerine eşlik eden güzel tavırları da vardı.” (197/6)
- “Ceset parçalarının konulduğu torbaların hepsi kıldan dokunmuştu.” (228/19)
- “Herhalde adamcık kızının ölümünden sonra perişan olmuş, belki işi dağılmış, kendini kaybetmiş ve şimdi denizden tuttuğu birkaç balığı satacak hallere düşmüştü.” (254/20)
- “Ardı arkası gelmeyen ve hiçbiri cevaplanmayan sorularla yatağının içinde sabaha kadar dönüp durdu.” (315/12)

1.3.3. ZARF-FİLLİ GİRİŞİK CÜMLE

- “Gördüklerini midesi bulanarak zihninden geçirdi.” (58/19)
- “Kendisi için hazırlanan odaya girdiğinde sırma işlemeli şiltenin köşesine bir kese konulduğunu gördü.” (241/8)
- “Adamın biri boğuk bir çığlık atarak yere yığıldı.” (314/15)
- “Seyisler atların sağrılarını sıvazlayarak onları nasıl tımar ediyorlarsa burada da biz hastaların başını okşayarak onları öylece tedavi etme yolunu tutmalıyız.” (34/22)
- “Yeye bütün bu konuşmaları dinledikçe zihninden iki ihtimal gelip geçiyordu.” (35/3)
- “Saçlarından tutup alını öptü.” (8/30)
- “Herkes ayrı ayrı ipekliler, kadifeler, tespihler, yağlıklardan hediyeler alıp gittim.” (27/19)
- “Eğlenceye müsaade etmeyip halka hizmeti önemseyen tek hamam ise Haseki Sultan Hamamı idi.” (51/8)
- “Emredin kirpiğimle yolunuzu süpürüp gözyaşımınla yıkayayım.” (140/8)
- “Bunlardan birini yıkatıp çarşıya gönderdim.” (228/20)
- “Başındaki sarıgın da beyaz tülbentini sıyırıp yeşile dönüştürdü.” (255/30)
- “Taze bir kadın başı, saç örgülerini ardından sürükleye sürükleye halının üzerinde yuvarlanıyordu.” (22/26)
- “Kardeşine iğne batırıldığında acısını kendi vücudunda duyacaksın.” (3/4)
- “İshak Efendi huzura girdiğinde ayakta zor duruyordu.” (139/1)
- “Tomruk Emmini’ne yakalanma ve ölüm tehlikesini atlatalı iki hafta oluyordu.” (122/9)
- “Sonra da sanki sekiz aylık bir hasret ile değil de öte dünyadan geri dönmüşçesine birbirlerine sarılıp ağlaştılar.” (268/13)
- “Yeye yatar yatmaz uykuya varmıştı ama Şahin’in zihninde ertesi gün için bin bir düşünce dolaşıyordu.” (158/27)
- Kapıdan çıkar çıkmaz Yeye’yi iki omuzundan tutup karşısına alarak yüzüne baktı.” (268/12)
- Nihayet İspirizade ile Nemçe Hasan Ağa huzura girer girmez etek öpüp yere kapaklandılar.” (377/10)
- Hörükız konak bahçesine girer girmez Tomruk Emmini’nin koluna sarılıp yalvarmıştı.” (406/23)
- “Birkaç yıl evvel valide hanım rahmete kavuşunca konakta yalnızlıktan sıkılmaya başladım.” (28/28)
- “Yok, öyle yapmayacağım ama onlar akıldan sıyrılınca Allah’ın da onlardan sorumluluğu kaldırdığını söylememe izin verin.” (36/23)
- “Hekim efendi ameliyat için hazırlıklarını tamamlayınca Şahin’e temiz örtünün üstüne sırtüstü uzanmasını söyledi.” (63/13)

1.4. İÇ CÜMLE

Bir cümle içerisinde başka bir müstakil cümlenin yer almasıyla oluşan ve anlatıcı yahut başkasıyla ilgili durumların anlatıldığı veya herhangi bir konuda açıklama yapıldığı cümle türüne iç cümle denir.

Araştırmacılarımızdan bazılarının iç cümleye ilişkin görüşleri şu şekildedir:

Dizdaroğlu, "Bileşik tümcede çeşitli görevlerde kullanılan ve adlaşarak yargı bildirmeyen tümceye *içtümce* denir."⁵⁶ şekilde bir tanımlamada bulunmuştur.

Şimşek, "Bir tümcenin içine kurucu öge olarak giren bağımsız tümceye *içtümce* denir"⁵⁷ şeklinde tanımlamıştır.

Hatipoğlu, "Bir tümce içinde ad gibi kullanılan bir başka tümceye, iç tümce denir."⁵⁸ şeklinde tanımlamıştır.

Ergin, bu cümle türünü "Bu, bir cümlenin başka bir cümlenin içine girmesi ile meydana gelen birleşik cümledir."⁵⁹ şeklinde tanımlamakta, temel ve yardımcı cümleler ile onların münasebeti bakımından şartlı ve *ki*'li birleşik cümlelerden farklı olduğunu, bu yüzden tam birleşik cümle saymamak gerektiğini bildiri. Ancak art arda gelen farklı iki cümlenin birbiri ile birleşerek tek cümle yapısında birleşmesinden dolayı birleşik cümle sayılabileceğini de ekler.⁶⁰

Cümle yapısı incelemelerinde iç cümlenin çoğunlukla birleşik cümle içerisinde ele alındığını görmekteyiz.⁶¹

Bazı araştırmacılarımız ise iç cümleyi "yapılarına göre cümleler" başlığı içerisinde ayrı bir başlık altında incelemektedir.⁶²

Yapı bakımından cümle sınıflandırılmasında ayrı bir başlık altında incelediğimiz iç cümleyi "isim cümlesine dayalı iç cümle ve fiil cümlesine dayalı iç cümle" olarak iki alt başlıkta inceledik. İnceleme metnimizde fiil cümlesine dayalı iç cümlelerin daha fazla olduğu görülmektedir.

1.4.1. İSİM CÜMLESİNE DAYALI İÇ CÜMLE

İç cümlesi, isim cümlesinden meydana gelen cümle türüdür.

"Ona "Devletinizi sizin adınıza korumak vazifemizdir!" diye çoğul ifadeyle güven verdiği zamanlarda aslında gücün bir tür baskıya dönüştürmenin, devletin dış ilişkilerinden, savaş kararlarına, barış andlaşmalarından ekonomik tedbirlere, görev atamalarından, ulufe dağıtımına, hatta merasimlerden eğlence tertiplemesine kadar her istediğini yaptırmanın hesabı bulunuyordu." (95/23)

"İkisi de bu işi gizli tutmanın ve kimseciklere bildirmemenin yollarını düşünüyor ve bu sırada sultan "Ahmanın kalbi dilinde; akıllının dili kalbindedir" meselini hatırlatmışlardı." (259/14)

"Hafız Çelebi bir zaman "Aşk sırdır!" demişti." (269/25)

"Tekrar "İtaat ve teslimiyet güzel şeydir!" diye gülümsedi kendince." (343/23)

"İçinden "İnsana bir dost böyle zor günde lazımdır; rahat günde herkes dosttur!" diye geçirmekteydi." (367/23)

"Büyük dedesi Muhteşem Süleyman Kanuni "Saltanat dedikleri ancak cihan kavgasıdır" demişti bir şiirinde." (371/14)

56 Dizdaroğlu, *Tümce Bilgisi*, 192

57 Şimşek, *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, 277

58 Hatipoğlu, *Türkçenin Sözdizimi*, 152

59 Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 406

60 Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 407

61 Bkz. Dizdaroğlu (1976:192), Sarıca (2015: 97), Aktan (2016: 126), Sevinçli-Özkan (2017: 201), Bilgin (2013: 531), Şimşek (1987: 277), Akbaş (2011: 228), Özkan-Toker-Aşçı (2016: 133), Güneş (2001: 346)

62 Bkz. Nurettin Koç (1996:45), Serdal Kara (2004)

1.4.2. FİİL CÜMLESİNE DAYALI İÇ CÜMLE

İç cümlesi, fiil cümlesinden meydana gelen cümle türüdür.

“Gelen iki ases alaylı bir üslupla “Haydi beyzadem, vakit geldi!” diyerek önce ellerini bilekçe ile bağladılar, sonra ayaklarını tomruktan kurtardılar, kollarından kavrayıp aralarına aldılar.” (25/1)

“Ama kızın güzelliğine büyülenince bu fikri kendime kabul ettirdim, ‘Eksikli veya ayıplı da olsa alırım’ dedim.” (28/1)

“Hem ‘Dünyada kimim var da kime itibar ve şeref iddiasında bulunacağım!’ diyordum.” (28/5)

“Kalbinin hızla çarptığını feracesinin üstünden bile anlayabiliyordum.” diye yazmış babam.” (45/18)

“İlk şiddetli yumruk, “Anlaşıldı, seninle Galata Tomruğu’nda hesaplaşacağız!” cümlesiyle birlikte kafasına inmişti.” (57/1)

“Kurnanın üstünde yazılı beyit açıklı: “Yaşlılar ve hastalar, Tellak Halil’in kurnasında yıkanmakla şifa bulurlar.” diyordu.” (158/29)

“Hafız Çelebi’nin bir seferinde “Bela gelince sabırsızlıkla sızlanmak ancak felaketi artırır.” dediğini hatırlıyordu.” (219/7)

“Hafız Çelebi, Yunus’a benzemişsin derken aslında Bican Efendi’ye “Yunus işte bu derviş gibi giyinirdi.” demek istemiş, başıyla onu işaret etmişti.” (263/19)

“Ben rengini bir ton daha açık bekliyordum,” dedi o sırada Hafız Çelebi.” (280/22)

“Belki ona da bizim hayatımız tuhaf geliyordur,” diye güldü sonra.” (288/17)

“Belki de çalmıştır,” diye geçirdi içinden, umutsuzca.”(293/29)

“Muhtemelen şimdi çevresinde Köroğlu ve Ayvaz türküleri çalıp söylüyorlardır.” diye düşündü.” (356/23)

“Yıllardır soranlara “İleride bunlar şükufenameler gibi çok kıymetli olacak!” deyip durduğu lale mecmualarıydı bunlar ve her birini Hafız Çelebi için çiziyordu.” (359/13)

1.5. SIRALI CÜMLE

Sıralı cümle türünün tanımlanmasında ve sınıflandırılmasında araştırmacılar arasında bir görüş birliği bulunmamaktadır.

Dizdaroğlu, sıralı cümleyi “bağlanışlarına göre tümce türleri” içerisinde ele almış “bağımsız sıralı tümce, bağımlı sıralı tümce, açıklamalı sıralı tümce ve karma sıralı tümce” olmak üzere dört alt başlıkta değerlendirmiştir.⁶³

Hatiboğlu, sıralı cümleyi “yapı bakımından tümce türleri” başlığı içerisinde “bağımlı sıralı tümce ve bağımsız sıralı tümce” olmak üzere iki grupta incelemiş ve şu şekilde tanımlamıştır: “Sıralı tümce, anlam yakınlığıyla bağlanmış tümcelere denir.”⁶⁴

Şimşek, sıralı cümleyi “Başlı başına yargı bildirir nitelikteki tümcelerin bağlanıp sıralanmasıyla oluşan çok yargılı anlatıma sıralı tümce denir”⁶⁵ şeklinde tanımlamıştır. Sıralı cümleyi “yapıca tümce türleri” başlığı içerisinde ele alan Şimşek, “bağımlı, bağımsız ve karma sıralı” olmak üzere üç gruba ayırmış ve bu cümle türünün virgül, noktalı virgül ve bağlaçlarla sıralandığını belirtmiştir.⁶⁶

Atabay-Özel-Çam, sıralı cümleyi “yapılarına göre tümce türleri” başlığı içerisinde ele almış ve “bağımsız sıralı tümceler ile bağımlı sıralı tümceler” olmak üzere iki alt başlıkta incelemiştir.⁶⁷

63 Dizdaroğlu, *Tümce Bilgisi*, 223

64 Hatiboğlu, *Türkçenin Sözdizimi*, 154

65 Şimşek, *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, 292

66 Şimşek, *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, 292-301

67 Atabay vd., *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, 108-109

Akbaş, sıralı cümleyi “yapısına göre cümleler” içerisinde ele almış “bağımsız sıralı cümle ile bağımlı sıralı cümle” olmak üzere iki grupta incelemiş ve birbirine bağlaçlarla bağlanan cümleleri sıralı cümleden bağımsız olarak “bağlı cümle” başlığı altında ayrı bir başlıkta incelemiştir.⁶⁸

Sevinçli-Özkan, sıralı cümleyi “yapı bakımından cümle türleri” içerisinde “bağımlı sıralı cümle ve bağımsız sıralı cümle” olmak üzere iki gruba ayırarak incelemiştir.⁶⁹

Delice, “Yapı Açısından Cümle Sorunu” adlı makalesinde sıralı cümleyi “kullanımlarına göre cümleler” başlığı içerisinde ele almış ve şu şekilde tanımlamıştır: “Aynı zaman dilimi içinde gerçekleşen veya birbirini takip eden bir zaman seyri sergileyen iki cümlenin sıralama işlevli bağlaçlarla ya da bu tür bağlaçlar yerine kullanılan noktalama işaretleriyle yan yana kullanılmasının adıdır.”⁷⁰

Bazı araştırmacılarımız ise sıralı cümleyi, birleşik cümle içerisinde ele almıştır.⁷¹

Araştırmacıların bu cümle türünü sınıflandırılması ve kendi içerisinde alt başlıklara ayrılması noktasında ayrılığa düştükleri görülmektedir. Yapılan tanımlamalarda ise noktalama işaretlerinin mi yoksa bağlaçların mı esas alınması gerektiği hususunda bir anlaşmazlık olduğu görülmektedir.

Kara, “Sıralı Cümle Üzerine Bir İnceleme” adlı makalesinde bu konuyu detaylı olarak irdemiştir, bu konu hakkında yapılan değerlendirme ve tasniflerden sonra bu konunun açıklığa kavuşturulması ve konu üzerinde kargaşa yaşanmaması için şunları ifade etmiştir:

“Bazen insan zihninde üretilen düşünceler, ifade edilmek istenen duygular ya da hareketler tek bir cümle ile dile getirilememekte; bu nedenle de anlamca birbirine bağlı çeşitli cümleler bir arada verilmektedir. Bunlar gerek çeşitli gramatikal unsurlar, gerekse de farklı öğelerle birbirine bağlanmaktadır. Bu yapı içinde yer alan sıralı cümleleri, bağlanış şekillerine ya da anlamsal ilişkisine göre ayrı ayrı adlandırmak konunun anlaşılmasını güçleştirdiği gibi, karmaşık hale de getirmektedir. Bu nedenle bu tür cümle yapılarını anlam bağlantısı ve öge ortaklığı yönünden sınıflandırmak daha doğru bir yöntem olarak görünmektedir.”⁷²

Çalışmamızda sıralı cümleyi bağımlı sıralı, bağımsız sıra, açıklamalı sıralı, karma sıralı olmak üzere dört alt başlıkta incelemeyi uygun gördük.

1.5.1. BAĞIMLI SIRALI CÜMLE

Ögelerinden biri ya da daha fazlası ortak olan sıralı cümle çeşididir. İnceleme metnimizde özne ve yüklem ortaklığına bağlı sıralı cümleler daha fazladır.

1.5.1.1. YÜKLEMİ ORTAK BAĞIMLI SIRALI CÜMLELER

“Biriniz sağınızı, diğeriniz solunuzu görürsünüz.” (3/8)

“Yağcı ağzına kadar dolu on şişe, yarısı dolu on şişe ve paranın üstü çıkışmayınca da on adet boş şişe verdi.” (10/2)

“Zihninde bulmacayı andıran bir mesele var ise, onu görenlerin, özlediği oyuncaklarına kavuşmuş bir yeni yetme; yahut sakalları erken bitmiş, boyu uzamış, derisi genişlemiş bir çocuk zannetmeleri mümkündür.” (20/9)

“Yeye, imamın nikâh kıymadığına, Hüsam Efendi’nin de şahit olmadığına inandı.” (78/15)

“Saz sesleri yükselmeye, meclis ısınmaya başlamıştı.” (179/22)

“Aşkın insanlar üzerinde etkin bir gücü, keskin bir egemenliği, yadsız bir hâkimiyeti, çürümeyen bir nüfuzu, dayanılmaz bir baskısı vardır.” (237/3)

“Ben önce ondan duydum, sonra velinimetim vezir efendimizden.” (247/13)

68 Akbaş, *Dil Bilgisi-Türkçenin Ana Çizgileri*, 229-232

69 Özkan-Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 209-215

70 İbrahim Delice, *Yapı Açısından Cümle Sorunu*, (*Turkish Studies*, 7 (3), 2012), 871-876.

71 Bkz. Güneş, (2001:343-344), Bozkurt, (1995:330-333), Banguoğlu, (2000: 547-548)

72 Serdal Kara, *Sıralı Cümle Üzerine Bir İnceleme* (*Turkish Studies* 7/4, 2012) 2163-2171

“Lale encümeninde işler açık, pazar hareketli sayılırdı.” (298/28)

“Ellerinin dokunduğu halıda bir manzara, manzara ortasında da bir dişi geyik vardı.” (448/2)

1.5.1.2. ÖZNESİ ORTAK BAĞIMLI SIRALI CÜMLELER

“Utanmayacaksın, dolaşacağın dükkânlardan kovarlarsa sıkılmayacaksın, dayak yememeye çalışacak ve arsızlıktan çekinmeyeceksin.” (4/16)

“Geceye birlikte başlamışlar, birlik olmuşlar, birlikte uykuya dalmışlardı.” (8/23)

“Akılla herkesi şaşırtıyor, okuma yazma biliyor, vaktiyle okuduğu kitaplardan hastalara aşk öyküleri anlatıyor, aşk gamıyla harap olanların gönüllerini abad ediyor, hesap biliyor, bilhassa çetrefilli soruları, dilemmaları, muammaları, bilmece ve bulmacaları, rakam ve kelime oyunlarını herkesten evvel çözüyor, sanki aklının azlığından değil de, çokluğundan dolayı deli muamelesi görüyordu.” (13/20)

“Adam afallamış, ürkmüştü.” (58/9)

“Şahin, elindeki tepsiyi oradan geçmekte olan başka bir gömlekleliye verip başını eğdi ve diz çöktü.” (155/27)

“Üç gün sokaklarda dolanıp durmuş, kendine bir çatı bulamamıştı.” (169/23)

“Cinsel tercihlerinde aykırı biriydi ama meclis adabını biliyor, her nabza göre şerbet veriyordu.” (178/9)

“Naralandı, haykırdı ve bayılıp düştü.” (189/23)

“Sokaklar sükûnetini yitirmiş ve alev alev ayaklanmıştı.” (204/20)

“Omuzları çöktü, zihni bulandı.” (218/16)

“Hiçbir kapıda durmuyor, hiçbir eve girmiyordu.” (256/27)

“Önce tereddüt gösterdi, sonra Çelebi’den izin alıp anlatmaya başladı.” (360/31)

“Sizinle iş yapmak isterim, çünkü adımızı ve bu hususta maharetinizi bilirim.” (404/23)

“Önce çaldık, sonra da Elçi Hanı’nda bir ecnebi hücrelerinde sakladık.” (428/32)

1.5.1.3. NESNESİ ORTAK BAĞIMLI SIRALI CÜMLELER

“Etlerini kerpetenle sökün, bin parçaya ayırıp her parçasını bin mahallenin itlerine atın.” (25/21)

“Ben yaklaşık kırk kişiye yetecek erzakın hepsini üç çuvala doldurdum ve fareler erişmesin diye anacağımın İngiliz çengeline astım.” (29/21)

“Topaç Yeye zaten bu ırgatları kontrol edecek ve gerekirse oyalayacaktı.” (75/6)

“Çünkü o günlerde paşanın çetrefil ve karanlık işleri çözüme konusundaki şöhreti şehirde efsaneye dönmüş, her yerde anlatılıyordu.” (241/21)

“Ama oradaki çocuğun Topaç Yeye olması ihtimalini hiç kabullenmemiş, hatta aklına bile getirmemişti.” (246/19)

“Avucundaki eli bırakmak istemiyor, bilakis daha sıkı tutmayı arzuluyordu.” (345/25)

“Sanki biri onun ne konuştuğunu biliyor da ona göre isyancıları yönlendiriyor, bağırtıp çağırıyordu.” (379/14)

“İkinci hamlesinde halk onu tuttu ve bir daha bırakmadı.” (400/9)

“Atını tırısı kaldırdı, sonra da dörtnala sürdü.” (459/14)

1.5.1.4. DOLAYLI TÜMLECİ ORTAK BAĞIMLI SIRALI CÜMLELER

“Bir gerdek gecesi için alışılmış olmayan her şey bu iki üftade âşıkın odasında söylendi, konuşuldu, fısıldandı...” (8/10)

“Burada herkesin bir lakabı vardı ve birbirlerine lakaplarla hitap ediyorlardı.” (69/17)

“Özellikle son elli yılda devlet politikalarının çoğu bu kahvelerde yeniçeri zabitleri, kahvecileri, ocakçıları, çorbacıları, neferleri, hatta matruş civelek ve bıyığı terlememiş gulamçeler tarafından pişirilmiş, servis edilmişti.” (87/22)

“Bektaşî Mevlevihanesi’nde kuşluk zikri bitmiş, kahveler içiliyordu.” (200/3)

“Haliç’te güneşin son ışıkları da eriyip kaybolmuş, el ayak çekilmiş gibiydi.” (267/1)

“Elleriyle bir şeyler anlatmaya çalışıyor, ona hoş geldin diyor, Yeye’yi koruyup kolladığı için teşekkür ediyordu.” (269/13)

1.5.1.5. ZARF TÜMLECİ ORTAK BAĞIMLI SIRALI CÜMLELER

“Zaman aktıkça aklının donduğunu, hatırladıklarını hatırlamaz hale geldiğini hissediyordu.” (23/8)

“Daha o gün meyhaneyi boşladım, eski arkadaşlarımdan alakayı kestim.” (28/16)

“Yani iki gün dayanmalı, dişini sıkmalı, sabretmeli, ağzından tek kelime kaçırmamalıydı.” (105/16)

“Sabaha kadar pek az uyudu, pek çok sevindi ve şükretti.” (241/18)

“Gördüğünüz vakit oyalayın ve beni çağırın diye.” (248/23)

“Bütün gece yatağında dönüp durmuş, bunu düşünmüştü.” (251/2)

“Hasta olduğu vakit kendisine nasıl çorba içirdiğini, nasıl papatya çayı kaydattığını, nasıl üzerini örtüp çamaşırını değiştirdiğini, hatırlıyordu.” (319/19)

1.5.2. BAĞIMSIZ SIRALI CÜMLE

Öge ortaklığına dayanmayan sıralı cümleleri *bağımsız sıralı cümle* olarak tanımlayabiliriz. Bu cümle türünün metnimizde çokça kullanıldığını tespit ettik.

“Uzaklardan gece kuşlarının sesleri geliyordu ve gökyüzünde kaybolmayan ışıklar vardı.” (7/19)

“Şehnaz bu gece geldi, konuştuk, dili tutulmamıştı.” (11/18)

“İşte bana olan her ne ise o anda oldu ve yüzünü gördüm.” (26/27)

“Ağlaması azalmış, sakın düşünmeye başlamıştı.” (31/14)

“Daha evvel bimarhanede kendisine “Yanık” lakabı takmışlardı ama “Topaç” sanki ondan daha sevimli idi.” (74/4)

“Söylesin sırayla herkes, ortaya söz atılmasın; felekten kâm alalım ve kaşlar çatılmasın.” (178/20)

“Bahar gelmiş, heyecanı artmıştı.” (199/14)

“İçine nefit yağı doldurdu ve çakmak ile tutuşturdu.” (217/6)

“Adam masum idi efendimiz; ben de Esed Ağa’yı araştırdım.” (224/2)

“Çünkü meyhane olan hemen her yerde balıkçılar vardı ve İstanbul şehri balık zengini idi.” (254/11)

“Geçen sonbahardan bu yana açılmasını beklediği bu çiçek onu Nakşigül’ün katiline götürecekti, böyle umuyordu.” (292/8)

“Şu Cücemoru kayıptı; nerede yetiştiğini bilmiyorum.” (328/5)

“Denizde lodos vardı ve kayıklar çekeklerle çoktan bağlanmıştı.” (351/5)

“Gün çoktan inmiş, tekrar yağmur başlamış, etrafa bir hüznün çökmüştü.” (362/31)

“Şimdi soracaklarımı fısıltıyla cevapla; yoksa avazın çıktığı kadar sesini ben yükseltirim.” (422/20)

1.5.3. AÇIKLAMALI SIRALI CÜMLE

Dizdaroğlu, bir giriş cümlesi ve onun açıklaması durumunda olan yargılı anlatım olarak tanımlamış ve

ilk cümleden sonra iki nokta (:) konularak ya da ki bağlacı getirilerek oluştuğunu, aynı zamanda açıklamalı sıralı cümlelerden herhangi birinin düz, devrik ya da kesik olabileceğini belirtmektedir.⁷³

“Yaklaşık yüz doksan yıldır malihülyaya müptela olup da toplumdan dışlanan mecnunların tedavi edilmeye çalışıldığı bu bimarhanede hemen herkesin tek derdi vardı: Kara sevdâ.” (13/8)

“Kirkor Efendi bu cümleyi tekrar edip dururken Hafız Çelebi'nin aklında sorular uçuşmaktaydı: Yeye'ye ne olmuştu? Kirkor Efendi onu nerede ve nasıl bulmuştu? Şehnaz da kimdi?” (236/28)

“Yalnız bir tanesinin hücresinde diğerlerinden farklı bir düzenek daha vardı: Tomruk Emîni'nin hücreindeki tomruk.” (417/23)

“Ve bir özelliği daha: Büyücülükte çok mahirdir.” (447/7)

1.5.4. KARMA SIRALI CÜMLE

Bağımlı ve bağımsız sıralı cümlelerin tek bir cümle yapısında birleşmesi sonucu oluşan cümlelerdir.

“Gerdek gecesinde ikiz soğanın bir yarısıydı bu ve öteki yarısını ne odanın her yanına saçılmış altınlar arasında, ne oluk gibi kanlara bulanmış çarşafın içinde aramak gelmişti aklına.” (31/22)

“Baksana o vezir oldu olalı bizim ocak tırsıdı, duman püskürmez; alev kuzmaz oldu; akrepleri her yerdeymiş, hemen her şeyden haberi oluyor.” (91/12)

“Oysa babasının yanına girdikçe hürmette kusur etmiyor, onun için yazdığı şiirlerle gönlünü alıyor, itimadını sağlıyordu.” (290/31)

“Aklına takıldı, acaba bu mor çiçeğin eşi nerede, hangi bahçıvanın elinde, hangi bahçede büyümüşü.” (292/14)

“Bir ucunda asker, diğer ucunda ulema ve hocalar vardır, bunda artık vezirlerin, kocaların hesabı yapılmaz.” (379/10)

SONUÇ

Bu çalışmada çağdaş yazarlardan İskender Pala'nın "Katre-i Matem" adlı romanı taranarak Türk dilinin söz dizimi özellikleri incelenmiştir. Çalışmanın teorik altyapısı oluşturulurken söz dizimi üzerine çalışmalar yapan araştırmacıların görüşlerine başvurulmuştur.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde cümlenin yapı bakımından sınıflandırılması noktasında ortak bir sınıflandırma olmadığı görülmektedir. Ayrıca sınıflandırmayı oluşturan alt başlıklarda ve başvurulan terimlerde de farklılıklar mevcuttur.

Sınıflandırma probleminin oluşmasında "yapı" kavramındaki belirsizliğin önemli bir etken olduğu görülmektedir. Çalışmada, "derin yapı" ve "yüzey yapı"nın birlikte ele alınması esasına bağlı kalınarak bir sınıflandırma oluşturulmuştur.

Çalışmada varılan sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Cümleyi yapı bakımından inceleyen araştırmacılar çoğunlukla tek yargılı cümleleri *basit cümle* olarak tanımlamaktadır. İnceleme sonucunda "Katre-i Matem" romanında bulunan basit cümlelerin, çoğunlukla kısa cümlelerden oluştuğu ve dilimiz asli cümle yapısına uygun olarak kurallı cümlelerin, devrik cümlelere göre daha fazla kullanıldığı tespit edildi.

2. Birleşik cümle, "şartlı birleşik cümleler, ki'li birleşik cümleler, 'değil' olumsuzluk edatıyla oluşan birleşik cümleler ve 'mi' soru edatıyla oluşan birleşik cümleler" olmak üzere dört alt başlıkta sınıflandırıldı. Katre-i Matem romanında sadece "mi" soru edatıyla oluşan birleşik cümlelerin sınırlı sayıda kullanıldığı tespit edildi.

3. Girişik cümle, "isim-fiilli girişik cümleler, sıfat-fiilli girişik cümleler ve zarf-fiilli girişik cümleler" olmak üzere üç alt başlıkta sınıflandırıldı. İnceleme metnimizde girişik cümlelerden zarf-fiil ve sıfat-fiilli girişik cümlelerin, isim-fiilli girişik cümlelerden daha fazla kullanıldığı tespit edildi.

4. İsim ve fiil cümlesine dayalı olarak incelenen "İç Cümle" konusunda, fiil cümlesine dayalı iç cümlelerin daha fazla kullanıldığı tespit edildi.

5. Sıralı cümle, "bağımlı sıralı cümleler, bağımsız sıralı cümleler, açıklamalı sıralı cümleler, karma sıralı cümleler" olmak üzere sınıflandırıldı. Bağımlı sıralı cümleler de öge ortaklığına göre alt başlıklara ayrıldı. Katre-i Matem romanında bağımlı sıralı cümlelerden özellikle özne ve yüklem ortaklığına dayalı sıralı cümlelerin sıkça kullanıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, Vahap. *Dil Bilgisi(Türkçenin Ana Çizgileri)*. İstanbul: Konak Yayınları. 2011
- Aktan, Bilal. *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*. Konya : TüEğitim Yayınları. 2016.
- Atabay, Neşe vd. *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık. 2003
- Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*. Ankara : Türk Dil Kurumu Yay., 6. Baskı. 2000.
- Beserek, Ahmet. *Türkçede Cümle Yapısı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1991.
- Bilgegil, Mehmet Kaya. *Türkçe Dilbilgisi*. Rize: Salkımsöğüt Yayınları. 2014
- Bilgin, Muhittin. *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*. Ankara: Anı Yayınları. 2013.
- Bozkurt, Fuat. *Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Cem Yay., 1. Baskı. 1995.
- Delice, İbrahim Halil. Yapı Açısından Cümle Sorunu. *Turkish Studies*, 871-876. 2012.
- Dizdaroğlu, Hikmet. *Tümce Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları, Kalite Basımevi. 1976.
- Eker, Süer. *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayıncılık. 2013.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları. 2009.
- Gencan, Tahir Nejat. *Dilbilgisi*. İstanbul: TDK Yayınları. 1971.
- Güneş, Sezai. *Türk Dili Bilgisi - Tarihi Gelişim, Ses, Kelime Ve Cümle* İzmir: (Geliştirilmiş 5. basım). 2001.
- Hatiboğlu, Vecihe. *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları. 1972.
- Hatiboğlu, Vecihe. *Türkçenin Söz dizimi*. Ankara: TDK Yayınları. 1972.
- Hengirmen, Mehmet. *Türkçe Temel Dil Bilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi. 2006.
- Kara, Serdal. Mehmet Eroğlu' nun "İssizliğin Ortası" ve "Yüz: 1981" Romanlarının Söz Dizimi İncelemesi. *Mehmet Eroğlu' nun "İssizliğin Ortası" ve "Yüz: 1981" Romanlarının Söz Dizimi İncelemesi*. Van: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 2004.
- Kara, Serdal. Girişik Cümle Problemi Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Studies*, (s.643-648). 2012.
- Kara, Serdal. Sıralı Cümle Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Studies*, (s.2163-2171). 2012.
- Karaağaç, Günay. *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara : Akçağ Yayınları. 2013.
- Karahan, Leyla. Türkçede Birleşik Cümle Problemi. *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı* (s.19-23). Ankara: TDK Yayınları. 1994.
- Karahan, Leyla. Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine. *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi*, (s.16-23). 2000.
- Karahan, Leyla. *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları. 2013.
- Koç, Nurettin. *Yeni Dilbilgisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi. 1996.
- Özkan, Abdurrahman vd. *Türkiye Türkçesi Söz*. Konya: Palet Yayınları. 2016.
- Özkan, Mustafa vd. *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar. 2017.
- Parlatır, İsmail vd. *Türk Dili*. Bursa: Ekin Yayınları. 2011.
- Sarıca, Bedri. *Türkçe Cümle Bilgisi*. Ankara: Anı Yayınları. 2015.
- Şimşek, Rasim. *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*. Trabzon: Kuzey Gazetecilik Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş. 1987.
- Ulaş, Abdulhalim. *Cümle ve Metin Bilgisi*. Erzurum: Aktif Yayınları. 2003.
- Yörük, Yaşar. *Örnekleli, Uygulamalı Cümle Bilgisi*. Ankara: Eğitim Yayınevi(Çaba Basımevi). 1978.
- Zülfikar, Hamza. Girişik Cümle Sorunu. *Türk Dili Dergisi* 522.sayı, (s.643-648). 1995.

EXTENDED ABSTRACT

When we investigate the studies in the field of Philology, we find some arguments on syntax. Although there is an increasing number of studies on syntax recently, they make the researchers studying in this field confused because of the continuous arguments in the related subjects.

In this study, the novel 'Katre-i Matem', by one of the most important Turkish novelists in recent years, İskender PALA, is investigated by means of sentences according to their structures with the starting point of Modern Philology. With this study it is aimed not only to investigate the novel 'Katre-i Matem', by İskender PALA, which was never investigated before by means of syntax; but also to contribute the increasing studies on syntax.

Researchers have no certain agreement on dividing the types of sentences, but they generally investigate the sentences in four general types such as, sentences according to the type of verbs, sentences according to the order of subjects, sentences according to their means, and sentences according to the structure. Among them, sentences according to the structure is the most arguable one and researchers have no certain agreement on it.

When it is investigated as sentences according to the structure some evident problems arise such as, the difference between the numbers of the main and subtitles that create division, the definitions expressed with different terms in the same subjects, the uncertainty in the investigation of the sentence structure if it is used the 'deep structure' or 'surface structure', whether the gerunds make judgements or not, the appearance of many different divisions because of the different criteria used by the researchers.

In the introduction part of the study, it has been tried to determine the approaches of the researchers working in the field of syntax regarding the "classification of the sentence in terms of structure".

In the study, in terms of structure, sentences were examined under five sub-titles as "simple sentence, compound sentence, complex sentence, inner sentence and sequential sentence", adhering to the principle of "deep structure" and "surface structure". In addition, these are also divided into appropriate subheadings and tried to be exemplified with the sentences that most accurately reflect the relevant subheadings.

The results of this study, in which the syntax features of the Turkish language are tried to be determined, can be listed as follows, based on the novel 'Katre-i Matem' by İskender Pala, one of today's writers:

1. It is seen that the researchers whose studies we examined mostly defined single-judgement sentences as simple sentences. It has been determined that in simple sentences determined from our review text, regular sentences are used more than inverted sentences.

2. Compound sentence is considered as an independent sentence structure consisting of the combination of a main sentence and a subordinate sentence, separate from other sentence structures, with certain boundaries, and "conditional compound sentences, compound sentences with ki, compound sentences formed with the negation preposition "not" and Compound sentences formed with the question preposition 'mi' were classified under four subheadings. In our review text, it has been determined that only a limited number of compound sentences formed with the question preposition "is" are used.

3. It is possible to say that there is no consensus in the approaches of the researchers about the intricate sentence, and that this difference stems from the fact that some researchers take the deep structure of the sentence and others the surface structure. However, in modern language studies, besides the superficial structure of the sentence, it is seen that it is considered together with its deep structure. From this point of view, it can be seen that in intricate sentences whose clauses are based on the gerund, the verbs take formal and negative suffixes, they do not lose their verb properties in terms of semantics, they can express side clauses. In the study, complex sentences were classified under three sub-headings as "noun-verb complex sentences, adjective-verb complex sentences and adverb-verb complex sentences". In our review text, it has been determined that noun-verb complex sentences are used less than other complex sentence types.

4. In the study, the inner sentence, which was examined under two sub-headings, based on the noun and verb sentence, was defined as “the type of sentence that is formed by the inclusion of another independent sentence in a sentence and in which the situations related to the narrator or someone else are explained or an explanation is made on any subject”. In our review text, it has been determined that inner sentences based on verb sentences are used more.

5. It is seen that the researchers who gave their opinions on the sequential sentence had different views on the definitions and the categorical classification of this sentence type. In the study, sentences which are occurred by connecting the sentences which express provision alone in a semantic integrity by connecting them with punctuation marks or conjunctions are described as sequential sentences. In addition, depending on the general view, we have classified the ordered sentences as “dependent sequence sentences, independent sequence sentences, annotated sequence sentences, mixed sequence sentences”. In our review text, it has been determined that sequential sentences based on subject and predicate partnerships are used more than dependent sequential sentences.